

Kansainväliset tilastostandardit esittelyssä

Markku Laitinen

Kirjaston palvelujen määrän, laadun ja vaikuttavuuden arviointi ja mittaaminen ovat yhä keskeisempiä apuvälineitä kirjastojen toiminnan suunnittelussa, raportoinnissa ja resurssitarpeiden arvioinnissa. Mittaristo ei ole tätä tehtävää ajatellen riittävä ja vaatii kehittämistä. Tämä otetaan huomioon myös ISO 11620 -standardin uudistuksessa ja alettaessa kehittää eri maiden kansalliskirjastojen tarpeisiin soveltuvaa uutta mittaristoa. Mittaristoa voidaan, ja on syytäkin, kehittää myös kansallisesti, omista tarpeista lähtien yhteistyössä kirjastojen kanssa, sillä vaikka standardit ovat sitovia, myös kansallisia sovelluksia on mahdollista tehdä päästandardin hengessä.

Suomen tieteellisten kirjastojen tilasto kerätään vuosittain Kansalliskirjaston ylläpitämään Tieteellisten kirjastojen yhteistilastotietokantaan (KITTT). Kirjastotilastointia ohjeistavat monet standardit, joista keskeisimpiä ovat ISO 2789 (Information and documentation – International library statistics ja ISO 11620 (Information and documentation – Library performance indicators). Lisäksi on tekninen raportti ISO TR20983, kansallinen Yhteistilasto-ohje ja ISO 2789 -standardin kansallinen sovellus. Uusittu ISO 2789 -standardi tuli painosta syyskuussa ja kansallinen ohjeistus on tarkistettava sitä vastaavaksi.

Yleinen kirjastotilastostandardi hyödynnetty Suomessa hyvin

Standardin implementointiaste kertoo osaltaan tilaston ”laadukkuudesta”, koska se antaa tietoa siitä, miten hyvin standardia tilastoinnissa seurataan ja antaa siten kuvan tilaston kansainvälisestä vertailukelpoisuudesta.

Uusittu ISO 2789 -standardi on Suomessa otettu melko hyvin käyttöön: Yhteistilaston 347 tilastoluvusta 263 on standardin vaatimia (ks. Liite 1). Kun standardissa mainitaan kaikkiaan 379 tilastolukua, tulee standardin implementointi-eli käyttöönottoasteeksi 69 %. Edelleen voidaan laskea, että yhteistilaston luvuista 76 % on standardin vaatimia.

Eri maissa standardin implementointiaste kuitenkin vaihtelee, ja niiden kansallisessa tilastoinnissa saatetaan soveltaa eri osia standardista. Myös joka maalla on sellaisia tilastointitarpeita, joita ei ole mahdollista ottaa huomioon kansainvälisessä standardissa (esim. Suomessa OPM:n keskitetyn rahoituksen seuraaminen).

Korkea implementointiaste sinänsä ei yksinään olekaan merkityksellinen, vaan se mitkä osat standardista on otettu käyttöön, ja miten suuri osa eri maiden keräämistä tilastotiedoista on yhteisiä, samoin kriteerein, eli standardin mukaisesti kerättyjä.

Kirjastojen suorituskykystandardi uusittavana

Nykyinen mittaristo perustuu pitkälti ISO 11620 -standardiin (1998) ja tekniseen raporttiin ISO TR 20983:2003. Standardi ja raportti sisältävät kirjaston toiminnan seurannassa ja raportoinnissa käytetyt indikaattorit laskentaohjeineen sekä tilastoinnissa käytettyjen termien määritelmiä.

Juuri nyt kirjastoilla on mahdollisuus ottaa kantaa mittariston kehittämiseen myös kansainvälisesti, sillä uusittavana oleva ISO 11620 -standardi on parhaillaan toisella äänestyskierröksellä. Uusiin olikin aiheita, sillä nykyinen standardi on jo vuodelta 1998 ja erityisesti elektronisten kirjastopalvelujen kehitys on nopeaa.

Suomessa standardiluonnos toimitettiin elokuussa mm. kirjastosektorien yhteistyöelimille, joiden toivotaan kierrättävän sitä mahdollisimman laajasti eri kirjastoilla, jotta niiden johtajat ja muut indikaattoreita tarvitsevat saisivat mahdollisuuden kommentoida sitä.

Laaja kierrätys on tärkeää, koska kirjaston pal-

velujen määrän, laadun ja vaikuttavuuden arviointi ja mittaaminen ovat yhä keskeisempiä apuvälineitä kirjastojen toiminnan suunnittelussa, raportoinnissa ja resurssitarpeiden arvioinnissa. Näin kirjastoilla on parhaat mahdollisuudet tuoda esiin näkemyksiään juuri niitä itseään palvelevien mittarien kehittämiseksi.

Standardiluonnoksen kansainvälinen äänestys päättyy vuoden vaihteen jälkeen, jolloin alkaa hahmottua standardin lopullinen aikataulu – todennäköisesti standardin uusi painos ilmestyy vuonna 2007.

Kansalliskirjastojen erityisluonne vaatii oman standardin

ISO 11620 ei kuitenkaan sovellu kansalliskirjastojen erityistarpeisiin, ja useista maista annetun palautteen vuoksi ISO/SC8-alakomitea on päättänyt esittää kansalliskirjastoille soveltuvan mittariston laatimista. Työryhmä asetetaan näinä aikoina, ja sen vetäjäksi on esitetty emeritusylikirjastonhoitaja Roswitha Pollia Münsteristä.

Ryhmän nimeksi on esitetty WG 7: ”Quality measures for national libraries” tehtävänään laatia kansalliskirjastojen tarpeisiin tekninen raportti ISO/TR 28118 ”Performance indicators for national libraries”. Työ tehdään yhteistyössä IFLA:n ja CENL:n (Conference of European National Libraries) kanssa.

Teknisen raportin katsotaan olevan aluksi paras muoto, ja myöhemmin sen pohjalta voidaan joko kehittää varsinainen standardi, tai uudistaa ISO 11620 -standardia tuomalla nyt tekniseksi raportiksi kehitettävät mittarit siihen.

Kansalliskirjastojen mittauksessa keskeisimmät haasteet nousevat niitten kansallisista erityisvelvollisuuksista, joita muilla kirjastoilla ei ole – esim. kansallisen kulttuuriperinnön säilyttäminen, kansallisbibliografia, johtava rooli kansainvälisessä yhteistyössä.

Useat eri toiminnot (kansalliskirjasto- ja yliopistokirjastoroolit), missio ja tehtävät eri maisa ovat erilaisia, mikä myös asettaa omat haasteensa yhteisen mittariston kehittämiseksi. Myöskään kansalliskirjastojen asiakas- ja käyttäjäkunta ei kyetä määrittelemään samalla tavalla kuin muilla kirjastoilla – ei ole esim. mahdollista laskea toimintoja suhteessa kohdeväestöön.

Laadun ja vaikuttavuuden mittareita kaivataan lisää

Samalla kun standardeja uudistetaan, nykyisten tunnuslukujen käyttökelpoisuuden arvioiminen ja uusien, toiminnan vaikuttavuutta nykyistä paremmin kuvaavien tunnuslukujen kehittäminen yhteistyössä kirjastosektorien kanssa on eräs lähiajan tavoitteista.

Nykyistä mittaristoa vaivaa osin suorite- ja koelmakeskeisyys. Laatua ja vaikuttavuutta kuvaavia mittareita on yhä vähän, mutta esim. kirjaston suoritteitten mittaus suhteessa kohdeväestöön ja sitä sivuavat muut mittarit ovat askel oikeaan suuntaan.

Esim. kohdeväestön osuus kirjaston asiakkaita kuvaa epäsuorasti kirjaston ulkoista vaikuttavuutta: jos kohdeväestöön kuuluvia asiakkaita on

tietty prosentti, loput tulevat ympäröivästä yhteiskunnasta. Tämänkaltaisia tunnuslukuja yhteistilastotietokanta laskee jo nyt 11 kpl. Mittareitten vain tulisi kuvata vaikuttavuutta nykyistä suuremmin ja monipuolisemmin.

Kansallisesti ja kansainvälisesti yhdenmukaisesta mittaamisesta on vielä vähän kokemuksia, eikä esim. ISO 11620 -standardia ole kaikkialla täysipainoisesti otettu käyttöön mittauksessa. Kuitenkin jo nyt osa yhteistilaston mittareista seuraa standardia. Elektroniset palvelut jatkavat nopeaa kehitystään, ja on tärkeää, että kirjastoyhteisö alkaa soveltaa ja testata esitettyjä mittareita ja kerää niistä kokemuksia.

Mittariston puutteet on tiedostettu kansainvälisessä standardityöryhmässä, ja kehitystyö jatkuu. Ryhmä seuraa kehitystä ja on tärkeää, että kirjastot antavat palautetta kokemuksistaan ja mittaustarpeistaan, jotta ne saadaan selville ja hyödynnettäviksi kehitystyössä. 📖

Kirjallisuus

ISO 2789:2006(E) - Information and documentation — International library statistics. 4th ed. 68 s. ISO 2006.

ISO 2789 Tilastostandardin kansallinen sovellus

ISO 11620:1998 - Information and documentation — Library performance indicators. 1st ed. 56 s. ISO 1998.

ISO 11620:1998, Amendment 1:2003, Additional performance indicators

ISO TR 20983:2003, Information and documentation — Performance indicators for electronic library services
Tieteellisten kirjastojen yhteistilastotietokanta: <https://yhteistilasto.lib.helsinki.fi/>

Tietoa kirjoittajasta:

Laitinen, Markku, suunnittelija
Kansalliskirjasto
email. markku.laitinen@helsinki.fi